

АКТУАЛЬНІСТЬ ЦІННІСНИХ ІДЕЙ ІВАНА ФРАНКА ЩОДО СТАНОВЛЕННЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ

У статті досліджуються аксіологічні погляди Івана Франка на проблеми становлення особистості. З'ясовуються витoki формування його етико-антропологічних засад та переконань. Проводиться аксіологічна паралель Франко – сучасність. Аналізуються поради Івана Франка щодо аксіологічних аспектів виховного впливу сім'ї та школи. Обґрунтовуються ключові ціннісні категорії та засади мислителя: “людина як найвища цінність”, “суспільно корисна праця”, “національний ідеал”.

Ключові слова: Франко, цінності, національний ідеал, особистість.

Складні трансформаційні та глобалізаційні процеси, які відбуваються в Україні та загалом у світі, особливим чином впливають на всі сфери людської життєдіяльності. Одним із наслідків цього явища є зміна світоглядних уявлень, ціннісних орієнтацій та смисложиттєвих орієнтирів як суспільства в цілому, так і окремої людини. Становлення ціннісних пріоритетів суспільства в перехідну добу, в ситуації своєрідного гуманітарного міжчасся – вельми непросте суспільне завдання, оскільки потребує особливої соціалізації та активізації, позаяк від вирішення конкретної проблеми залежатиме майбутнє нації і це є зараз **актуальним**. А тому вкрай необхідно “віднайти чіткі методологічні підстави для формування нової духовності народу, гуманістичних засад образу України 21 ст.” [13, с.556]. На думку В. Скотного, побудова нової системи цінностей не тільки надасть людині життєві орієнтири, які відповідатимуть її індивідуальності, а також гарантуватимуть її адаптацію у світі та духовну незалежність [2, с.244].

Рівень дослідження проблеми. Висвітлюючи конкретну проблему, зокрема в контексті становлення молоді, сучасні науковці мають зважати на досвід і наукові напрацювання відомих мислителів минуло, оскільки витoki вчень про цінності сягають філософії античності. Велику увагу дослідженню проблем цінностей приділяли також видатні українські мислителі минулого, зокрема Г. Сковорода, А. Потебня, П. Юркевич, І. Франко та ін. Особливо вагомими та актуальними для сьогодення є аксіологічні погляди Франка.

Особливість та важливість ідей Івана Франка полягає в тому що вагома частина їх вибудовувалися не просто в контексті викликів свого часу, а в розумінні принципів та механізмів складних геополітичних і культурних процесів, які не зупиняються у сталому вигляді, а постійно перебувають у поступі.

Аналіз останніх публікацій з цієї проблеми засвідчує, що дослідженнями аксіологічних поглядів Івана Франка на проблеми становлення молоді займалися багато науковців. Серед сучасних вагомих досліджень особливу увагу привертають праці Б. Тихолоза, В. Горського, Е. Соловєя, М. Верникова, С. Оленича, У. Хамари та ін.

Ґрунтовний аналіз досліджень аксіологічних поглядів Івана Франка дозволяє говорити про актуальність нашої розвідки. Відсутність їхнього цілісного осмислення в науковій літературі зумовили вибір теми нашого дослідження, **метою** якого є спроба осмислення аксіологічних ідей Івана Франка щодо становлення сучасної української молоді.

Основними **завданнями** роботи є: а) дослідження аксіологічних поглядів Івана Франка; б) з'ясування витоків етико-антропологічних засад та переконань письменника; в) обґрунтування ключових ціннісних категорій та засад, які використовувались мислителем щодо процесу становлення української молоді.

Виклад основного матеріалу. Творчість Івана Франка наскрізно пронизана аксіологічними орієнтирами. Особливу увагу мислитель приділяв цій проблемі у своїх науково-публіцистичних статтях, зокрема в праці “Лукіан і його епоха”, “Поза межами

можливого”, “Наше теперішнє положення”, “Одвертий лист до галицької української молодезі” та ін. Найбільшою цінністю для Франка завжди була людина. Усвідомлення Франком людини як “...найвищої вартості, ...вершинної точки в еволюційній ієрархії світу”, є, на думку Б. Тихолоза, головною засадою його етико-антропологічної концепції [12, с.32]. Аксіологічні та етико-антропологічні погляди Івана Франка – це, як влучно зауважує М. Верников, “не абстрактний гуманізм, об’єктом якого є людина, все людство. Замість любові до чогось далекого, він утверджує справжній, глибокий і дієвий інтерес до ближнього” [3, с.191]. Надзвичайно вагомого значення в контексті становлення особистості мислитель надавав національним цінностям. Їхнє обґрунтування знаходимо в своєрідній концепції “національного ідеалу”. На думку У. Хамари Іван Франко “своїм розумінням ідеалу, його ролі і значення в духовному, національному та суспільно-політичному житті збагатив українську філософську думку, заклав історичний, теоретичний та методологічний ґрунт не тільки для глибокого усвідомлення складних процесів у житті українського народу в минулому, а й для розуміння складних проблем націєтворення, державотворення, утвердження національної ідеї, національного ідеалу в умовах сьогодення” [20, с.15].

Погляди Каменяра на проблеми цінностей вибудовувалися в контексті поєднання досліджень культури й духовності українського народу та різних західноєвропейських філософських концепцій і традицій ціннісно-світоглядного характеру. І. Франко був досить добре обізнаний з німецькою класичною філософією, зокрема з працями І. Канта, які є фундаментальними в розвитку аксіології, а також ґрунтовно досліджував філософію раціоналізму, що дала великий та принциповий поштовх до розвитку теорії цінностей. Важливо також і те, що мислитель поділяв чимало положень раціоналізму.

Однак, всі концептуальні наукові твердження, які потрапляли в поле зору Франка, зазнавали переосмислення і заломлювались крізь його світоглядну призму, тобто він з чимось погоджувався, дещо заперечував та відкидав. Іван Франко вважав, що критично усвідомлені цінності породжуються не тільки завдяки розуму, а й завдяки серцю, інакше вони залишаться абстрактними, що унеможливує їхнє практичне втілення. Ціннісні пріоритети, доводить С. Оленич, “виробляються в рамках розвиненої моралі, на високому рівні культурної самосвідомості того чи іншого народу” [10, с.108].

Невпинний інтерес Франка до питань людського буття, природи і всесвіту, людини, нації та всього людства, має один вельми важливий аспект. Філософські питання мислитель порушував задля вирішення конкретно-наукових, моральних чи суспільно-політичних проблем, а не в річищі загальносвітоглядних спекулятивних шукань. Звідси й пріоритет етико-антропологічної проблематики у предметі Франкових роздумів, і його гуманістичний підхід до будь-яких філософських проблем. У його високоморальній філософії слід бачити, передовсім, приклад для наслідування.

Пріоритет у Франковій філософській спадщині мислителя-митця над мислителем-теоретиком мала своїм наслідком, як справедливо зазначає український дослідник В. Горський, “властивий його філософському пошукові: а) екзистенційно-художній характер та б) морально-антропологічне розуміння філософських проблем” [4, с.193].

Досліджуючи генезу особистості, науковці неодноразово доходили висновку, що людина стає такою, якою її шліфують об’єктивні реалії, але вона при цьому не пасивна, вона обирає (дуже часто неусвідомлено) ті впливи, які є домінантними в суспільстві і до яких не завжди схиляється її ество. Приймаючи або відкидаючи певні цінності, особистість робить вибір, що визначає стратегію її подальшого життя. Франко неодноразово підкреслював потребу прищеплювати молодому поколінню високі етичні якості, виховувати його в дусі любові до людини, поваги до старших, дружби і товариства, правдивості і чесності. “Кожна людина, – зазначає мислитель, – ... мусить виробити собі певне коло понять про людське життя, про поведінку з людьми; це є розуміння вірності, справедливості, правди, дружби і добра. Ці поняття служать основою моралі, що є предметом останньої і найвищої науки – етики. Етика вчить людину жити по-людському – вона завжди і скрізь керує її кроками, переробляє її звирячу природу, робить її м’якшою і таким чином робить її здібною до щастя

не тільки внутрішнього (задоволення собою), але й суспільного, яке спирається на поєднанні праці усіх людей і на братській взаємній любові” [16, с.39]. Професор А. Пашук вважає, що Франко усвідомлював, наскільки далеко йти до досягнення цього високого етичного ідеалу та надзвичайно важливо невинно прагнути і йти до нього, і на цьому наполягав Каменяр [11, с.24].

І. Кант зокрема твердить, що “у людській природі... є певна нещирість – а саме схильність приховувати свої справжні почування і виставляти напоказ удавані, які вважаються пристойними й похвальними” [7, с.427]. Як бачимо, І. Кант вважає, що люди часто висловлюють переконання, яких насправді у них немає. Важливим, на його думку, є розвинути справжні моральні засади, сформовані на “вічних” загальнолюдських цінностях, тому що “...фальш, яку людина не поборе, зіпсує її серце” [7, с.427]. Зауважуємо певну суголосність Кантового твердження із засадою давньогрецького філософа Сократа, що “виховання добродетельності є найголовнішою справою кожної людини” [21, с.592].

Ціннісне ставлення до явищ і предметів довколишньої дійсності є однією з головних людських сутностей. Ціннісна свідомість є особливим рівнем свідомості та в певному контексті її “стрижнем”. “Ціннісна свідомість творить власний світ, світ емоційних переживань, ціннісних образів. У ціннісній формі людина не об’єктивує, а суб’єктивує зовнішню дійсність, привласнюючи її, наділяючи людськими смислами, стверджуючи тотожність з собою. Тому цінністю є лише те, що усвідомлюється, переживається як цінність. <...> Світ цінностей – це світ саме практичної діяльності” [13, с.557]. Ціннісний рівень свідомості має величезний потенціал в контексті духовного самовдосконалення людини. “Ціннісний образ – завжди певний синтез, результат специфічного узагальнення, цілісність культурних смислів, яка ніколи до кінця не розщеплюється поняттєвим аналізом і тому виглядає дещо невиразно у порівнянні з чітким і поняттєвим узагальненням” [6, с.13]. Цінності в нашій свідомості в певному розумінні мають характер ідеалу, а не об’єктивної реальності. “Цінності як ідеали, що виходять і виводять за межі наявної дійсності, дозволяють зрозуміти специфіку функціонування їх як критерію для орієнтації у світі і “вісі” для особового самовизначення” [9, с.211].

Проблема ціннісного самовизначення набуває також особливої актуалізації в період нівелювання теперішньої системи цінностей. Стихійне переосмислення духовних орієнтирів апріорі матиме багато негативних наслідків, особливо для молоді. Це може посприяти поширенню багатьох асоціальних та аморальних явищ у суспільстві, – злочинності, наркоманії, алкоголізму тощо. Свого часу розумів цю проблему і Франко та писав про це в багатьох своїх працях, зокрема в статтях „Чого хоче „Галицька робітницька громада”? (1881), „Мислі о еволюції в історії людськості” (1881–1882), „Реалісти чи кар’єристи?” (1896), “Одвертий лист до галицької української молодіжі” (1905). У процесі дослідження цього питання Франко дійшов висновку, що мораль та її цінності упродовж тривалого суспільного розвитку зазнали складних трансформацій, що продовжується і надалі. У праці “Реалісти чи кар’єристи?” він писав: “Треба прецінь знати, що зміст поняття “моральність”, “мораль” не є на всі часи однаковий, сталий, ба, він і серед різних суспільностей інакший. Колись навіть і церква наувчала, що панщина зі всіма її установами, як нагайка і т.д., була річ моральна” [14, с.86]. Як уже наголошувалося, суспільство повинно чітко усвідомити важливість цієї проблеми, оскільки саме цінності формують світобачення людини, визначають її шлях у житті та спосіб життя. Становлення індивіда як особистості, як громадянина, здатного долучитися до активного суспільного життя та державотворення, можливе лише в разі проходження його крізь призму сформованої ціннісної системи та сприйняттям її ж за основу для формування власних ціннісних орієнтацій. Цінності виконують роль унікального інтеграційного підґрунтя в процесі становлення особистості, а також відіграють ключову роль в моделюванні поведінки, у визначенні певних життєвих норм, стандартів і засад. Цінності також виступають певним «мірилом» усього людського. Як наголошує П. Гуревич, “цінність – це екзистенційно відчуте буття” [5, с.119].

Соціальний досвід, який особистість набуває в процесі своєї життєдіяльності, проходить певну суб'єктивну трансформацію. Однією з причин цього явища є індивідуальна неповторність людини. Знання, які людина отримала із зовнішнього світу, інтегруються в утворення певних цінностей, а також ідей, переконань, інтересів, потреб, які своєю чергою, наповнюються ціннісним змістом. Іван Франко розумів специфіку цього процесу, а відтак дав з цього приводу багато корисних порад та ідей. Однією з найважливіших засад ефективності перебігу цього процесу є створення сприятливих умов для нього. Відповідальність за виконання цього завдання він покладав найперше на сім'ю та школу. Першоосновою в розвитку особистості є сім'я, вона – головний суспільний форпост, а також виконує функцію передачі ціннісних орієнтацій молодому поколінню. Цінності, які домінують у сім'ї, часто неусвідомлено передаються дітям. Саме тому, на думку Франка, потрібно розвивати і втілювати в суспільстві ідею свідомого батьківства. Цю ідею мислитель активно втілював і в своїй сім'ї. Саме під "... дбайливим оком батька" четверо дітей мислителя формували свої життєві цінності: "Ми навчилися розуміти красу благородної людської душі, її змагання і твори, нас притягало все гарне і правдиве, і ми стреміли йти слідами нашого Батька" [19, с.242].

Школі та особі вчителя тут Іван Франко надавав теж надзвичайно вагомого значення. Учитель – це не тільки підготовлений державою носій знань, це також "передавач" та вихователь цінностей і загальнолюдського, і загальнодержавного характеру. "Школа покликана не лише розвивати і збагачувати інтелектуальний потенціал учнів, вона виконує водночас важливу місію суспільства – виховує його громадян патріотами, захисниками своєї землі, традицій та майбуття, або ж навпаки, руйнівниками усталених норм, які вже віджили і тому повинні бути усунені" [1, с.28].

Суспільство існує як жива система трансляції цінностей доти, доки діє людина як творчий суб'єкт. Іншими словами, людина суб'єкт організовує цінності в суспільстві і при цьому потрапляє під їхню ж дію у вигляді суспільно значущих норм [8, с.269]. Неодмінною рисою, яку необхідно розвивати у молоді та без якої неможливе, на думку Франка, гармонійне та цілісне становлення особистості, є працелюбність. Працелюбність виступає тут як світоглядна засада людського життя, як чеснота, а також важлива цінність, без якої неможливе гідне життя людини. Однак в цю духовну силу може обернутися лише така праця, якою живиться громадянська свідомість, що не тільки виправдовує, а й визначає мету й сенс людського покликання на землі. Філософськи насиченими мистецькими засобами І. Франко відтворює конкретних людей праці в реальних обставинах їхнього життя. Його герої – це селяни, які з покоління в покоління пристосовувалися до хліборобського життєвого устрою де виробився усталений світ моральних цінностей, і людина праці формувала зміст свого існування, успадковуючи вироблені смисложиттєві орієнтири, користуючись за це шаном у звичному для неї середовищі.

У вірші "Пісня і праця" мислитель образно говорить про ту виняткову роль, яку праця відіграла в його житті:

"Праця дала до життя мені принаду,

Ціль дала, щоб в манівцях не зблудив" [17, с.58].

Дуже часто в сучасному суспільстві спостерігається тенденція до нівелювання працелюбності та праці як цінностей та заміна їх цінностями споживацтва. Наслідки такого явища вельми є негативні і для сучасної України, і для всієї світової спільноти.

Архиважливими вартостями у всій аксіологічній піраміді, на думку Франка, є духовні цінності: "Властивості духовні ... відрізняють людину від решти тварин і від всяких інших створінь природи, вони надають їй здатність жити і працювати спільно, мислити, відчувати, робити висновки і спостерігати; вони роблять її людиною в повному значенні цього слова" [16, с.38].

Вагомого значення Франко надавав і національним цінностям. Усвідомлюючи їхню надзвичайну важливість, особливо в контексті досягнення української державності та консолідації української нації, мислитель створив концепцію "національного іделу". В основі

державотворення має стояти “національний ідеал” – як концептуальний та визначальний орієнтир руху в досягненні його самого. Розмірковуючи над вибудовуванням концепції такого взірця у статті “Поза межами можливого”, мислитель доходить висновку, що “ми мусимо серцем почувати свій ідеал, мусимо розумом уянювати собі його, мусимо вживати всіх сил і засобів, щоб наближуватись до нього, інакше він не буде існувати і ніякий містичний фаталізм не сотворить його там, а розвій матеріальних відносин перший потопче і роздавить нас, як сліпа машина” [15, с.285]. Грунтовні суспільні зміни в Україні, на думку митця, можуть бути досягнуті тільки тоді, коли нація зуміє опертися на вищі національні та морально-духовні цінності та засади й досягне державно-політичної і економічної незалежності.

Висновки. Теоретична та практична значущість аксіологічних ідей Івана Франка повною мірою ще не оцінена і не використана сучасним українським суспільством. Проникливі аналітичні спостереження за реаліями життя, направленість в майбутнє, багатовекторність та глибока науковість творчих пошуків Франка, по справжньому доводять унікальність його як мислителя не тільки вітчизняного, а світового масштабу. Подальшого дослідження зокрема потребують погляди Івана Франка на громадянське та трудове становлення української молоді в суспільстві.

Література

1. Біленко Т. Креативна природа художнього слова Івана Франка як чинник виховного процесу / Т.Біленко // Іван Франко в школі. – Дрогобич: Коло, 2003. – Випуск перший. – С. 23-36.
2. Валерій Скотний Рациональне і ірраціональне в наці і освіті / Валерій Скотний. – Київ-Дрогобич: Коло, 2003. – 288 с.
3. Верников Марат. Екзистинційна філософія в Україні і її вираз у “Бориславських оповіданнях” Івана Франка / Іван Франко – письменник, мислитель, громадянин: Матеріали міжн. наук. конф. – Львів: Світ, 1998 – С. 191-198.
4. Горський В. Історія української філософії: курс лекцій / В.Горський. – Київ: Наук. думка, 1996. – 287 с.
5. Гуревич А.Я. Еще несколько замечаний к дискуссии о личности и индивидуальности в истории культуры / А.Я.Гуревич // Одиссей. Человек в истории. Личность и общество / А.Я.Гуревич. – Москва: Наука, 1990. – С. 76-89.
6. Золотухина-Аболина Е. В. О специфике высших духовных ценностей / Е.В.Золотухина-Аболина // Философ. Науки. – 1987. – №3. – С. 13.
7. Кант І. Критика чистого розуму / І.Кант. – Київ: Юніверс, 2000. – 504 с.
8. Оленич С. Роль цінностей у становленні молоді в системі суспільних відносин сучасної України / С.Оленич, А.Довженко // Молодіжна політика: проблеми і перспективи: Збірник матеріалів 6 Міжнародної науково-практичної конференції, Дрогобич, 15 – 16 травня 2009 року / Наук. ред. С.А.Шудло. – Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ ДДПУ ім. Івана Франка, 2009. – С. 268-271.
9. Оленич С. Значення цінностей в процесі становлення молоді в системі суспільних відносин сучасної України / Сергій Оленич // Науковий вісник Чернівецького університету: збірник наукових праць. Випуск 410 – 411. Філософія. – Чернівці: Рута, 2008. – С. 210-213.
10. Оленич С. Актуальність ідей Івана Франка щодо ціннісного змісту становлення сучасної української молоді / С.Оленич // Людинознавчі студії: Збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка – Дрогобич: Науково-видавничий центр ДДПУ імені Івана Франка, 2007. – Випуск шістнадцятий. Філософія. – С. 105-115.
11. Пащук А. Філософський світогляд Івана Франка. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2007. – 432 с.
12. Тихолоз Б. “Цілий чоловік” в етико-антропологічній концепції І. Франка / Богдан Тихолоз // Слово і час. – 1999. – № 2. – С. 32-34.
13. Філософія: Навчальний посібник // І. Ф. Надольний, В. П. Андрущенко, І. В. Бойченко та ін.; За ред. І.Ф.Надольного – Київ: Вікар, 2000. – 624 с.
14. Франко І. Реалісти чи кар’єристи / І.Франко // Житє і слово. – 1896. – Т. 5. – С. 73-92.
15. Франко І. Поза межами можливого // Іван Франко. Зібр. творів у 50-ти томах. – К.: Наукова думка, 1986. – Т. 45. – С. 276-284.
16. Франко І. Наука і її взаємини з працюючими класами / Іван Франко Зібр. творів у 50-ти томах. – К.: Наукова думка, 1986. – Т. 45. – С. 24-40.
17. Франко І. Я. Пісня і праця // Зібр. творів у 20-ти т. – К.: Держлітвидав, 1954. – Т. 10. – С. 57-58.
18. Франко І. Наука і взаємини з працюючими класами // Іван Франко Зібр. творів у 50-ти томах. – К.: Наук. думка, 1986. – Т. 45. – С. 24-40.
19. Франко-Ключко А. Як учив і виховував Іван Франко нас, своїх дітей // Анна Франко-Ключко. Для тебе, тату / упор., передмова та коментарі М. Шалати. – К: Ярославів Вал, 2010. – С. 237-243.

20. Хамар У. В. Проблема ідеалу у філософській спадщині Івана Франка: Автореф. дис... канд. філос. наук: 09.00.05 / Уляна Вікторівна Хамар / Львівський національний ун-т ім. І. Франка. – Л., 2001. – 20 с.
21. Шинкарук В. // Філософський енциклопедичний словник (ФЕС). – К.: Абрис, 2002. – 744 с.

Mykhailo Matkowskyi

**Actuality of ideas of axiology of Ivan Franco is in relation
becoming of modern Ukrainian youth**

In the article the looks of axiology of Ivan Franco are investigated to the problems of becoming of personality. The sources of forming of him turn out morally-anthropological principles and persuasions. Compared is contemporaneity axiology of Free. Advices of Ivan Franco are analysed in relation to the aspects of axiology of educator influence of family and school. The key valued categories and principles of thinker are grounded: "man as the greatest value", "publicly useful work", "national ideal".

Keywords: Franco, values, national ideal, personality.

Михаил Матковский

**Актуальность ценностных идей Ивана Франка относительно становления
современной украинской молодежи**

В статье исследуются взгляды аксиологий Ивана Франка на проблемы становления личности. Выясняются истоки формирования его этико-антропологических принципов и убеждений. Проводится параллель аксиологии Франко – современность. Анализируются советы Ивана Франко относительно аспектов аксиологий воспитательного влияния семьи и школы. Обосновываются ключевые ценностные категории и принципы мыслителя: "человек как наивысшая ценность", "общественно полезный труд", "национальный идеал".

Ключевые слова: Франко, ценности, национальный идеал, личность.

Надійшла до редакції 26.02.2014 р.